

<https://doi.org/10.5559/di.30.4.03>

ODNOS LOKALNE ZAJEDNICE PREMA RAZVOJU MRAČNOGA TURIZMA

Sanja DOLENEC
Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković",
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, Hrvatska

Ksenija VODEB
Fakultet turističkih studija – Turistica,
Sveučilište Primorska, Portorož, Slovenija

UDK: 338.48-6(497.5)"2013/2019":352
Pregledni rad

Primljeno: 10. veljače 2020.

Stavovi lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma još su nedovoljno istraženi. Ovaj cjelovit pregled znanstvenih spoznaja dostupnih u radovima objavljenima u renomiranim bazama podataka od 2013. do 2019. godine ima za cilj objasniti ulogu lokalne zajednice u razvoju mračnoga turizma, prednosti i nedostatke njegova razvoja te uvjete u kojima lokalna zajednica podupire razvoj mračnoga turizma. Analiza pokazuje da je razvoj mračnoga turizma uvjetovan kontekstom u kojem se razvio te da ima istodobno ekonomske, kulturno-društvene i prednosti i nedostatke za okoliš. Za razvoj mračnoga turizma ključna je potpora lokalne zajednice, a može ovisiti o strategijama upravljanja te koristima razvoja. Ove spoznaje pridonose korpusu literature, mogu ubrzati formiranje strateških smjernica u upravljanju mračnim turizmom i osvijestiti šire društvo o nužnosti sprečavanja tragičnih događaja. Daljnja istraživanja trebala bi pružiti strategije upravljanja mračnim turizmom koje su prihvatljive za lokalnu zajednicu.

Ključne riječi: mračni turizam, lokalna zajednica, turistički resursi, razvoj turizma

Sanja Dolenc, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli,
Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković",
Preradovićeve 1/1, 52100 Pula, Hrvatska.
E-mail: sanja.dolenec@unipu.hr

Uz odobravanje lokalne zajednice može se stvoriti i održati određeni turistički proizvod. Važnost tog odobravanja još je naglašenija u turizmu utemeljenom na kulturno-povijesnoj baštini (Rudan, 2012), pa i na baštini tragičnoga događaja. Posjećivanje lokaliteta koji svjedoče o tragičnoj prošlosti staro je koliko i čovjek (Light, 2017). Tako povijesni spisi navode da su posjetitelji prisustvovali antičkim gladijatorskim borbama u rimskom Koloseju i srednjovjekovnim smaknućima te da je posjećivanje bojnih polja Waterlooa započelo netom nakon bitke, 1815., a nastavilo se do danas (Hartmann i sur., 2018; Butler i Suntikul, 2013). Usprkos tomu što se uočava kontinuitet potražnje za lokalitetima povezanim sa stradanjima, u današnje vrijeme znakovi tragične prošlosti bilježe sve veći interes u društvu, a turisti sve češće odabiru lokalitete povezane s njima u potrazi za novim iskustvima (Light, 2017). Znanstvenici proučavaju ovaj fenomen tek zadnjih nekoliko desetljeća te propitkuju etičnost turističke valorizacije baštine tragičnih događaja kroz osjetljivost onih koji s njom osjećaju povezanost (Hartmann i sur., 2018).

Akademski diskurs pojavu posjećivanja lokaliteta povezanih s ljudskom patnjom i smrću denotira *mračnim turizmom* (Lennon i Foley, 2002), *turizmom teške, uznemirujuće baštine* (Ashworth, 2002), *memorijalnim turizmom* (Drvenkar i sur., 2015), *tanaturizmom* (Seaton, 2009) i drugim, u literaturi manje zastupljenima terminima (Light, 2017). Navedeni termini označuju slične oblike turizma kojima je zajedničko to što turizam temelje na baštini tragičnih događaja (Šuligoj, 2019). No upravo *mračni turizam* privlači sve veći broj znanstvenika te je područje istraživanja koje je do sada najviše pridonijelo tumačenju posjećivanja lokaliteta obilježenih ljudskim tragedijama (Dolenec i Vodeb, 2020).

U korpusu dostupne literature nema konsenzusa o definiciji konstrukta mračnoga turizma, a prema Stoneu (2006) najcitiranija denotacija jest ona prvotna, koja ga shvaća kao pojavu prezentacije i turističke konzumacije realne ili komodificirane smrti i lokacija na kojima su se dogodile razne katastrofe (Lennon i Foley, 2002). Recentna pak literatura ovaj oblik turizma najčešće objašnjava (1) posjećivanjem lokaliteta povezanih s tragedijama nastalima zbog prirodnih procesa ili ljudskoga čimbenika ili njihove kombinacije (Tang, 2018) te (2) primjerima bivšega nacističkog logora Auschwitza i Černobila, grada u kojem se još osjećaju posljedice nuklearne katastrofe (Hartmann i sur., 2018). Lokalitete mračnoga turizma posjećuju oni koji žele učiti o prošlosti, kulturi i smrti, povezati se s osobnom i obiteljskom baštinom, uvjeriti se da se zbilja nešto dogodilo, prisjetiti se, izvršiti moralnu dužnost, potvrditi

religiozni ili sekularni identitet te oni koji imaju druge motive (Light, 2017). Iskustvu mračnoga turizma turisti često pridaju veliko značenje. Ono može biti emotivno i pamtljivo te može pružiti priliku za osobni rast i promjenu, transformaciju života (Pung i sur., 2020).

Cjelokupna teorija i pojedini koncepti mračnoga turizma često se smatraju krhkima jer su formirani nepovezivanjem saznanja o (1) specifičnostima ovog oblika turizma te šireg, *općeg* turističkog diskursa, (2) memorijalnih, kulturoloških, tana-toloških i drugih interdisciplinarnih znanstvenih područja, (3) primjerima mračnoga turizma u praksi (Martini i Buda, 2018; Light, 2017; Poade, 2017). Primjeri iz prakse pokazuju da se mračni turizam često razvija zanemarivanjem osjetljivosti lokalnih zajednica prema upravljanju baštinom koja svjedoči o tragičnim događajima i njezinoj patnji. No ova tematika još je nedovoljno istražena, pa je tek fragmentirano i nedosljedno prikazana u korpusu literature (Light, 2017). Formiranje spoznaja koje objašnjavaju stavove lokalne zajednice o razvoju mračnoga turizma nužnije su u odnosu na one koje rješavaju druge istraživačke probleme diskursa mračnoga turizma, jer mogu pomoći u prepoznavanju i rješavanju etičkih dilema upravljanja ovim oblikom turizma (Hartmann i sur., 2018; Light, 2017).

Light (2017) navodi da nekolicina recentnih znanstvenih radova na primjerima određenih lokaliteta i turističkih resursa obrazlaže određene aspekte odnosa lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma. Autori ovog rada uočavaju da se te spoznaje mogu prepoznati, objediniti, sistematizirati, povezati s čvršćim teorijskim temeljima korpusa literature općega turizma te objasniti u kontekstu mračnoga turizma primjenom metodologije integrativnoga pregledavanja literature (u skladu s uputama Frederiksen i Phelps, 2020; Biloslavo i Rusjan, 2018). Time su određeni predmet i metodološki okvir ovog rada. Svrha je ovog rada formirati osnove razumijevanja odnosa lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma. Najprije treba objasniti odnos lokalne zajednice prema općem turističkom razvoju te što taj odnos čini specifičnim u kontekstu mračnoga turizma.

Korpus literature općega turizma upućuje na to da ni jedna pojava ne zadire u tolikoj mjeri u pore društva kao turizam te da posljedice turističkog razvoja u najvećoj mjeri prepoznaje i snosi lokalna zajednica (Žuvela, 2019; Vodeb, 2018). Lokalna zajednica važan je dionik turizma te je dio turističkoga proizvoda destinacije, jer pruža ugostiteljske i druge usluge koje podržavaju turizam. Odnos lokalne zajednice prema turizmu i turistima utječe na kvalitetu turističkoga doživljaja, a najčešće se istražuje za potrebe strateškoga upravljanja

turističkim razvojem i poticanja učinaka turističkoga razvoja koji pridonose dobrobiti lokalne zajednice, a time i njezinu prihvaćanju turizma (Vodeb, 2018; Magaš i Zadel, 2018). Odnos lokalne zajednice prema turizmu može se razumjeti u užim kategorijama kroz njezinu ulogu u turističkom razvoju (Magaš i Zadel, 2018), učinke razvoja turizma te uvjeta prihvaćanja turističkoga razvoja od lokalne zajednice (Vodeb, 2018).

Povezanost minulih tragičnih događaja sa sadašnjim stanjem čini lokalnu zajednicu osjetljivijom na turističku valorizaciju resursa koji podsjećaju na te događaje u odnosu na sve druge turističke resurse (Seaton, 2009). Mračni turizam utemeljen na baštini oružanih sukoba može pridonijeti rješavanju nesuglasica, ali i poticati banaliziranje stradanja i nove sukobe u postkonfliktnoj zajednici (Šuligoj i De Luca, 2019). Na ove učinke razvoja mračnoga turizma mogu biti posebno osjetljive žrtve i svjedoci tragičnih događaja i/ili njihovi nasljednici, tj. onaj dio lokalne zajednice koji u većoj mjeri osjeća povezanost s baštinom tragičnih događaja (Dolenec i Vodeb, 2020). Dok su prirodne i ljudske katastrofe izvan kontrole lokalne zajednice, njihovom baštinom i turističkom valorizacijom može se i mora upravljati.

Koliko je autorima ovoga rada poznato, u korpusu dostupne literature mračnoga turizma nije objašnjeno na koji se način odnos lokalne zajednice može raščlaniti, stoga se primjenjuje pristup autora Vodeb (2018) te Magaš i Zadel (2018), koji ishodi iz literature općega turizma. Tako su ciljevi rada formiranje onih znanstvenih spoznaja koje oblikuju kategorije odnosa lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma te odgovaraju na istraživačka pitanja: (1) koju ulogu lokalna zajednica ima u razvoju mračnoga turizma; (2) koje su prednosti i nedostaci razvoja mračnoga turizma za lokalnu zajednicu te (3) koje su mogućnosti prihvaćanja mračnoga turizma od lokalne zajednice.

Nakon uvoda objašnjava se metodologija pregleda literature. Slijedi pregled literature o odnosu lokalne zajednice prema mračnome turizmu, gdje je sažetak iscrpne analize odabranih radova predstavljen tablično na temelju postavljenih istraživačkih pitanja. U sintezi i diskusiji sintetiziraju se i kritički interpretiraju najvažnija saznanja prikazana u tablici. Zaključak naglašava osnovne znanstvene spoznaje, prepoznaje ograničenja istraživanja te poziva na daljnje razjašnjavanje teme.

METODA

Metodologija integrativnoga pregledavanja literature primjenjuje se za ostvarivanje ciljeva i svrhe ovog rada. Njom se prepoznaju, analiziraju, sintetiziraju i kritiziraju relevantna saznanja neovisno o metodološkim pristupima koji su ih formi-

rali, čime se omogućuje stvaranje osnovnih znanstvenih spoznaja o fenomenu istraživanja (Biloslavo i Rusjan, 2018; Rocco i Plakhotnik, 2009). Integrativno pregledavanje literature traži strogo pridržavanje kriterija prepoznavanja i odabira radova, sadržaj kojih može odgovoriti na postavljena istraživačka pitanja (Rocco i Plakhotnik, 2009).

Podaci o bibliografskim zapisima o radovima s tematikom odnosa lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma pretraživani su u renomiranim citatnim bazama *Web of Knowledge* (*Web of Science* – WOS), bazi koja obuhvaća vodeće svjetske časopise iz svih područja znanosti, te SCOPUS, najvećoj citatnoj bazi podataka. Pretraživano je na temelju zastupljenosti ključnih riječi definiranih na engleskom jeziku (tandemi konstrukata mračni turizam i rezidenti te mračni turizam i lokalna zajednica) u naslovu, sažetku i ciljevima rada. S obzirom na to da literatura prati mračni turizam tek zadnjih nekoliko desetljeća, donja granica vremenskog raspona izdanih radova nije određena. Pretraživanje se provodilo 14. travnja 2020., a obuhvatilo je sve radove objavljene do toga datuma.

Rezultati pretraživanja uključivali su 36 radova. Od tog je broja 12 radova odbačeno jer su: (1) dva tandema konstrukata ključnih riječi u istoj bazi rezultirala istim radovima; (2) različite baze dale iste radove; (3) cijeli tekst rada nije bio objavljen na engleskom jeziku. U drugom krugu isključivanja odbačeno je još osam radova koji sadržajem ne odgovaraju na istraživačka pitanja, tj. ne obuhvaćaju odnos lokalne zajednice prema turizmu utemeljenom na jasno definiranom primjeru tragičnoga događaja. Cjeloviti tekstovi preostalih 16 radova smatraju se *primarnom literaturom* za pregledavanje te su preuzeti iz zbirki elektroničkih časopisa i knjiga i pregledani. Sažetak tih radova predstavljen je tablično u skladu s izlučenim spoznajama koje odgovaraju na postavljena istraživačka pitanja o: (1) ulozi lokalne zajednice u mračnom turizmu, (2) njegovim prednostima i nedostacima te (3) mogućnostima prihvaćanja njegova razvoja od lokalne zajednice. Tim su kategorijama dodane i one s podacima o autorima, tehnikama prikupljanja podataka, broju i profilu ispitanika te lokalitetu, zemlji i resursima mračnoga turizma, kako bi čitatelji razumjeli unutar kojih se geografskih granica promatra prostor na kojem živi lokalna zajednica, koji su resursi mračnoga turizma te na koji su način prikupljeni podaci koji objašnjavaju odnos lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma.

Rezultati znanstveno-istraživačkih radova raznih kategorija često se osporavaju zbog nepreciznog objašnjenja (1) do-

sadašnjeg razumijevanja predmeta istraživanja, (2) njegovih teorijskih i metodoloških okvira, (3) načina povezivanja njegovih rezultata s prijašnjim spoznajama (Rocco i Plakhotnik, 2009). Zbog toga autori ovog rada primjenjuju pristup autora Frederiksen i Phelps (2020), koji navode da svako pregledavanje literature traži posezanje i za drugim, tzv. *sekundarnim izvorima*, koji tumače (1) teorijske i metodološke okvire predmeta istraživanja, (2) istraživački problem te nužnost njegova razjašnjavanja i (3) ključna saznanja *primarnih izvora*. Tako su uz 16 *primarnih radova*, čiji sadržaj objašnjava odnos lokalne zajednice prema primjeru mračnoga turizma, oblikovanju ovog pregleda literature poslužila još 33 izvora. Ukupno je uzeto 49 izvora literature, a svi su oni važni u formiranju novih znanstvenih spoznaja.

Tablica 1 navodi pregledane *primarne radove*, počevši od najnovijih pa prema onima sa starijim datumom objave. Podaci u tabličnom prikazu (1) nisu podložni interpretaciji autora, (2) daju se iščitati u analiziranim radovima, (3) olakšavaju usporedbu među radovima, (4) daju cjelovitu sliku o kategorijama koje oblikuju odnos lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma. Dalje se u poglavlju naziva *Sinteza i diskusija* na temelju Tablice 1 (1) daje pregled resursa mračnoga turizma prema zemljama, (2) objašnjava na koji se način sintetiziraju i kritički obrađuju saznanja prezentirana u tablici te (3) formiraju nove znanstvene spoznaje u zasebnim potpoglavljima u skladu s postavljenim istraživačkim pitanjima. Kritičko diskutiranje o tehnikama prikupljanja podataka, profilu i broju ispitanika izvan je opsega integrativnoga pregledavanja literature, jer ne pridonosi razumijevanju osnova odnosa lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma (u skladu s uputama autora Rocco i Plakhotnik, 2009).

Pregled literature o odnosu lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma

U literaturi se na razne načine denotira skupina ljudi koja živi na istom prostoru. Termini lokalna zajednica, rezidenti, lokalno stanovništvo i domaće stanovništvo često se isprepleću bez eksplicitnoga navođenja razlika među njima (kao u studijama autora Baker i sur., 2019; Muganda i sur., 2013).

Lokalna zajednica društveni je konstrukt koji je najprikladnije razumjeti u sklopu konteksta koji se istražuje, uz jasno određivanje koju skupinu ljudi ona uključuje, a koju isključuje (Dredge i Hales, 2012). Odnos lokalne zajednice i turizma često je predmet istraživanja koja izučavaju dobrobit lokalne zajednice u turizmu (Dredge i Hales, 2012), a istraživanje u kontekstu mračnoga turizma zbog specifičnosti turističkih resur-

sa iziskuje nove pristupe (Light, 2017). Raznolikost lokaliteta mračnoga turizma Tang (2018) analizom suvremenih istraživanja u korpusu literature mračnoga turizma svodi na one povezane s tragedijama nastalima zbog ljudskoga čimbenika, prirodnih procesa ili njihove kombinacije.

Valja imati na umu da lokalna zajednica često nije potpuno homogena oko etničkih karakteristika i razine uključenosti u široki diskurs turizma, a njezini stavovi ovise o tome kakva je percepcija koristi i troškova od turizma (Lim i Lee, 2020). Ekonomske su koristi dobrodošle, a odbijanje je posljedica negativnih društvenih te implikacija okoliša (Kim i Butler, 2014). Za ostvarivanje održivog i odgovornog razvoja turizma uključivanje lokalnih zajednica u turističke aktivnosti ključno je; tomu prethodi njezino prihvaćanje učinaka turističkog razvoja (Kilipiris, 2005). Iz perspektive lokalne zajednice, mračni turizam može ometati njezinu svakodnevicu. Njezina osjetljivost prema resursima mračnoga turizma smanjuje se s povećanjem prostornog i vremenskog odmaka od tragičnoga događaja koji je predmet turističke valorizacije, jer autentična lokacija tragedije te nedavni tragični događaj u većoj mjeri bude gorke uspomene među preživjelim i njihovim nasljednicima (Dolenec i Vodeb, 2020). Literatura mračnoga turizma nije ponudila odgovore na pitanja koji je prostorni i vremenski odmak od tragičnoga događaja prikladan te mogu li se barijere koje neprikladni odmak stvara izbjeći odgovarajućim upravljanjem. Kada se zbog vremenskog odmaka nije moguće savjetovati s osobama koje su sudjelovale u prošlim tragičnim događajima, strategijama razvoja mračnoga turizma treba poštovati osjetljivost onih koje su s njima bile povezane (Seaton, 2009).

Lokalna zajednica, nezadovoljna aspektima razvoja turizma, svoje nezadovoljstvo prenosi na turiste, koji se stoga osjećaju neželjenima u destinaciji. Protivljenje razvoju turizma smanjuje poduzetničku inicijativu i inovativnost te stvara otpor prema zapošljavanju u turizmu (Baker i sur., 2019).

Za potrebe ovog rada za skupinu ljudi koja živi na prostoru na kojem se nalaze resursi mračnoga turizma rabi se unificirani konstrukt *lokalna zajednica*. Ako razlike o odnosu prema mračnom turizmu među njezinim segmentima nisu detektirane, lokalna se zajednica smatra homogenom. Nadalje, glede nepostojanja konsenzusa oko definicije termina *mračni turizam* analiziraju se tekstovi radova sadržaj kojih obuhvaća odnos lokalne zajednice prema turizmu utemeljenom na baštini tragičnih događaja. Tablica 1 prikazuje sažetak pregledanih istraživanja o odnosu lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma te je temelj daljnje sinteze i diskusije.

➔ **TABLICA 1**
Pregled istraživanja
o odnosu lokalne
zajednice (LZ) prema
razvoju mračnoga
turizma (MT)

Autori	Tehnike prikupljanja podataka, broj i profil ispitanika	Lokalitet (zemlja), resursi/proizvod MT-a	Uloga LZ-a u razvoju MT-a	Prednosti MT-a za LZ	Nedostaci MT-a za LZ	Mogućnosti prihvatanja MT-a od LZ-a
Cornell i sur., 2019	Anketa, 90 (LZ)	Baguio (Filipini), duhovi i natprirodne pojave/priče	Izvor priča o baštini i motiv dolaska turista	Prvenstveno kulturno-socijalne, a potom ekonomske	Promjena kulture LZ-a susretom s turistima	Educiranje LZ-a o učincima MT-a
Martini i Minca, 2018	Intervju, 65 (LZ, turistički vodiči i agenti, vladini i nevladini čelnici)	Rikuzentakata (Japan), tsunامي	Uključenost u stvaranje i razvoj MT-a	Pomoć u posttraumatskom razdoblju	Poziranje turista ispred ruševina, vlada iznosi neistinitosti o događajima	Poštovanje prema žrtvama tragedije i osjetljivosti LZ-a
Kužnik i Veble, 2018	Analiza muzejske građe: intervju 14 (kustosi, LZ), promatranje turista	Kriško i Brežice (Slovenija), groblja, dvorci, seljačke bune, vještrice, ratovi/priče	Pružanje informacije o potencijalnim resursima MT-a	MT potiče razumijevanje života i izvor je prihoda	Negativni osjećaji spram MT-a temeljem baštine Drugog svjetskog rata	Poštivanje osjetljivosti LZ-a prema ratnoj baštini, uključenje u razvoj MT-a
Prayag i sur., 2018	Anketa, 414 (domaći turisti)	Dvorac Elmina (Gana), robovlasništvo	Prihvatanje MT-a i njegovih učinaka	Poboljšanje životnoga standarda, povećanje poreznih prihoda	Alkoholizam, prometne gužve, povećan kriminal, nepravilno zbrinjavanje otpada	Otvaranje novih poduzeća i poslova, edukacija turista o zbrinjavanju otpada
Wang i sur., 2017	Anketa, 526 (LZ)	Yingxiu (Kina), Potres	Potporna razvoju MT-a	Ekonomske za oporavak stradalog područja onima s nižim životnim standardom	Ekonomska ovisnost LZ-a o turizmu, nepoštovanje turista prema resursima MT-a	MT u svrhu sjećanja na pokolje, educiranje turista o prikladnom ponašanju, profit i briga o okolišu
Chen i sur., 2017	Anketa, 573 (LZ)	Yingxiu (Kina), Potres	Prihvatanje MT-a	Isticanje identiteta mjesta; ekonomske	Senzacija u interpretaciji i pretjerana komodifikacija baštine	Uključenje u razvoj MT-a, promocija edukacije o događaju i renovacije prostora

Wang i Lou, 2017	Anketa, 516 (LZ)	Beichuan (Kina), potres	Podrška razvoju MT-a	Rekonstruiranje kulture, zaštita okoliša; ekonomske	Slaba podrška MT-u od dijela LZ-a koji nije rođen u tom gradu i ne radi u turizmu	MT u skladu s kineskom kulturom sjećanja na mrtve kako bi živjeli u nadi
Šuligoi, 2017	Anketa, 292 (mladi rezidenti)	Neodređeno (Hrvatska), rat	Mladi rezidenti kreiraju budućnost turizma te bi trebali podržati MT	Komemoracija, edukacija društva	Problem u denotaciji ovog oblika turizma	Očuvanje sjećanja, edukacija o događaju uz prikladniji naziv ovog oblika turizma
Šuligoi, 2016	Anketa, 292 (mladi rezidenti)	Neodređeno (Hrvatska), rat	Mladi rezidenti kreiraju budućnost turizma	Ekonomski oporavak stradalog područja	Upitna prikladnost ratne baštine u turističkoj valorizaciji kroz MT	Osvješćivanje mladih o ovim turističkim resursima uz prikladan naziv ovog oblika turizma
Masanti, 2016	Konceptualni okvir	Sabah (Malezija), rat	Dionik u razvoju MT-a	Razvoj MT-a može rastereti preopterećene kapacitete ekoturizma	Posjećivanje lokaliteta tragedije i smrti tabu je za LZ, sporna objektivacija LZ-a	Briga o osjetljivosti LZ-a uz naglašavanje prevencija tragedija, educiranje LZ-a o očuvanju baštine
Prayag, 2016	Intervju, 12 (LZ)	Christchurch (Novi Zeland), potres	Interpretiranje baštine	Nakon negativnih emocija nastaju pozitivne: nada, zahvalnost, olakšanje	Prevladavaju negativne emocije tuga, jutnja, frustracija	Potpora nošenju s posljedicama potresa uz brigu o emocijama LZ-a
Wright i Sharpley, 2016	Studija slučaja; intervju, 34 (LZ)	L'Aquila (Italija), potres	Potpora razvoju MT-a	Dijeljenje patnje s drugima, ali tek protokom vremena	Objektivacija LZ-a, MT koji slijedi uoči potresa, nedovoljna obnova mjesta, ne-educiranje turista o nesreći	Educiranje turista o nesreći uz ekonomske koristi
Drvenkar i sur., 2015	Konceptualni okvir	Vukovarsko-srijemska županija (Hrvatska), rat	Potpora razvoju MT-a	MT kao konkurentska prednost; ekonomske i društvene	Netočne informacije o ratu	Uvažavanje osjetljivosti LZ-a
Podoshen i sur., 2015	Intervju, 27 (turisti židovske zajednice na turama); analiza filmova	Neodređeno (Njemačka, Austrija, Poljska, Češka, Madarska), holokaust	Prihvaćanje turista	Ekonomске	Skromna uključenost židovske zajednice u razvoj MT-a, stereotip turista o antisemitizmu LZ-a	Veća integracija židovske zajednice u LZ i razvoj MT-a za oporavak od tragedije i ekonomsku korist
Kim i Butler, 2014	Promatranje; intervju, 6 (LZ)	Snowtown (Australija), masovno ubojstvo	Prihvaćanje MT-a	Ekonomске; prepoznatljivost mjesta, edukacija posjetitelja, podrška MT-u od dijela LZ-a s kraćim boravkom	Objektivacija LZ-a, kratko zdravljenje posjetitelja, fotografiranje baštine, otpor prema MT-u od dijela LZ-a s dužim boravkom	Uključenost LZ-a u razvoj MT-a koji miri s doživljenom nesrećom i nosi prihode
Yankovska i Hannam, 2013	Intervju, 12 (turistički agenti i vodiči)	Černobil (Ukrajina), nuklearna katastrofa	Pričanje turistima o životu nakon tragedije	Ekonomске; volonteri ranije i suosjećanje turista s LZ-om	Objektivacija LZ-a	Osvješćivanje turista o brzini za okoliš i zdravlje, uz točne informacije o događaju

SINTEZA I RASPRAVA

Prema Tablici 1, istražen je odnos lokalne zajednice prema turističkoj valorizaciji baštine prirodnih katastrofa, kao što su tsunami u Japanu, potres u Kini, Novom Zelandu i Italiji; ljudskoga djelovanja, koje obuhvaća ljudsku pogrešku u nuklearnoj katastrofi u Ukrajini, te društvene sukobe na primjerima robovlasništva u Gani, ratova u Maleziji, Hrvatskoj, Italiji i Sloveniji, holokausta u Njemačkoj, Austriji, Poljskoj, Češkoj i Mađarskoj te masovnog ubojstva u Australiji. Analiziran je odnos lokalne zajednice glede turizma utemeljenog na pričama o grobljima, dvorcima i seljačkim bunama u Sloveniji te duhovima i natprirodnim pojavama na Filipinima.

Iz Tablice 1 vidi se da su pregledana istraživanja u različitoj mjeri fokusirana na specifičnost mračnoga turizma, stoga je detektiran odnos lokalne zajednice glede učinaka turističkog razvoja *općega* turizma i onih karakterističnih za mračni turizam. Svaki primjer mračnoga turizma jedinstven je u pogledu povijesnoga, zemljopisnoga i kulturnoga konteksta resursa mračnoga turizma te uloge lokalne zajednice u njegovu razvoju, prednosti i nedostacima razvoja mračnoga turizma, kao i mogućnosti njegova prihvaćanja od lokalne zajednice. Ipak, za potrebe formiranja novih znanstvenih spoznaja, u nastavku se podaci prezentirani u Tablici 1 (1) objedinjuju prema temama unutar kategorija definiranim istraživačkim pitanjima te (2) kritički interpretiraju pomoću čvršćih teorijskih temelja općega turizma, kao i onih utemeljenih u diskursu mračnoga turizma.

Uloga lokalne zajednice u razvoju mračnoga turizma

Lokalna zajednica živi na određenom prostoru i prije nego što je on postao privlačan kao turistička destinacija, a baština tragičnoga događaja toga prostora privlači turiste. Percepcija turista o tome prihvaća li lokalna zajednica mračni turizam i njih same važna je jednako kao i atrakcije mračnoga turizma. Percepcija zadovoljstva lokalne zajednice turizmom utječe na zadovoljstvo turista (Chen i sur., 2017), pri čemu su segmenti turista i lokalne zajednice posebno osjetljivi prema baštini koja turistički vrednuje simbole stradanja etničke skupine kojoj i sami pripadaju (Prayag i sur., 2018; Podoshen i sur., 2015). Ogorčenje lokalne zajednice implikacijama koje donosi turizam često primjećuju i turisti, koji se ne žele dugo zadržavati ili vraćati toj destinaciji (Kim i Butler, 2014). Ako lokalna zajednica prihvati razvoj mračnoga turizma, može se očekivati njegov opstanak (Wang i sur., 2017; Wang i Lou, 2017; Chen i sur., 2017; Wright i Sharpley, 2016; Drvenkar i sur., 2015; Podoshen i sur., 2015). Podrška mračnom turizmu posebno je važna među mlađim generacijama, čiji su pripadnici novi baštini naslijeđa koje se turistički valorizira (Šuligoj, 2017 i 2016).

Interakcija turista i lokalne zajednice u mračnom je turizmu često poželjna te se može iskoristiti u brendiranju lokaliteta (Chen i sur., 2017). Turisti ponekad posjećuju destinaciju motivirani razumijevanjem kulture življenja lokalne zajednice (Cornell i sur., 2019), a zadovoljstvo turista povećava se ako se upoznaju sa svakodnevnim životom zajednice nakon tragedije (Yankovska i Hannam, 2013).

Fokusiranje na ulogu lokalne zajednice u stvaranju prikladne atmosfere za zadovoljavanje potreba turista ograničeno je, s obzirom na to da je primarni razlog za razvoj turizma njezina dobrobit (Lim i Lee, 2020). Lokalna zajednica važan je dionik u razvoju mračnoga turizma (Masanti, 2016), koji može identificirati baštinu mračnoga turističkog proizvoda (Cornell i sur., 2019; Kužnik i Veble, 2018). Zbog toga treba lokalnu zajednicu uključiti u kreiranje strategija njegova razvoja, posebno u pogledu interpretacije baštine (Martini i Minca, 2018; Prayag, 2016).

Interpretacija je informacija bazirana na otkrivanju značenja, ona stvara poveznicu između baštine i posjetitelja, a omogućuje laicima razumijevanje povijesti, svijeta i znanosti (Hannam i Knox, 2010). Pri tome interpretacija baštine mora biti u skladu s aktualnim potrebama društva, koje su uvjetovane kolektivnim sjećanjem na prošla vremena (Hannam i Knox, 2010). Uspomene lokalne zajednice na tragične događaje često su rezultat političke volje, koja promovira ili potiskuje određene dijelove baštine (Šuligoj, 2016). Ako mračnim turizmom značaj određene baštine nije usklađen sa sjećanjem i prihvatljivom kolektivnom svijesću lokalne zajednice, ona je ne smatra dijelom svojeg identiteta i ne podupire njegov razvoj (Franch i sur., 2016). Interpretacija koja donosi koristi lokalnoj zajednici te emitira mirotvorni stav u skladu je s održivim razvojem turizma (Stublić i Samovojska, 2018). Mirosljubive poruke vrlo su važne u postkonfliktnim društvima jer mogu pridonijeti stvaranju budućnosti bez novih sukoba (Frew, 2018).

Prednosti i nedostaci razvoja mračnoga turizma za lokalnu zajednicu

Lokalna zajednica primjećuje prednosti i nedostatke razvoja mračnoga turizma. Oni su kompleksni, isprepleteni i međuovisni, pa se kao takvi i prikazuju.

Očuvanje kulturne baštine i unapređenje infrastrukture lokaliteta koristi su razvoja mračnoga turizma za lokalnu zajednicu (Cornell i sur., 2019; Wang i Lou, 2017). S druge strane, razvojem mračnoga turizma lokalna zajednica plaća više cijene nekih proizvoda i usluga, povećavaju se prometne gužve, buka, zagađenje te stope kriminala i alkoholizma u desti-

naciji (Cornell i sur., 2019; Prayag i sur., 2018). Susretom s kulturom turista ponekad se gube lokalna tradicija i običaji ili se uočavaju pogrešni stereotipi o značajkama lokalne zajednice (Cornell i sur., 2019; Podoshen i sur., 2015).

Mračni turizam donosi mnoge ekonomske koristi, kao što su otvaranje novih poduzeća i radnih mjesta te povećanje poreznih prihoda (Cornell i sur., 2019; Prayag i sur., 2018; Kužnik i Veble, 2018; Chen i sur., 2017; Wang i sur., 2017; Wang i Lou, 2017; Šuligoj, 2016; Podoshen i sur., 2015; Kim i Butler, 2014; Yankovska i Hannam, 2013). Na primjeru lokaliteta u kojem je samo određena etnička skupina bila žrtva tragičnoga događaja društvenoga sukoba, ekonomske koristi od mračnoga turizma trebale bi u većoj mjeri pripasti tom segmentu (Podoshen i sur., 2015). Ekonomske pogodnosti nisu zadovoljavajuće ako se turisti prekratko zadrže u destinaciji (Kim i Butler, 2014). Resursi mračnoga turizma mogu rasteretiti preopterećene kapacitete raznih oblika masovnoga turizma, kako bi se uravnotežile implikacije turističke valorizacije raznih atrakcija i lokaliteta (Masanti, 2016; Šuligoj, 2016). Mračni turizam može pridonijeti i prepoznatljivosti destinacije na turističkom tržištu (Drvenkar i sur., 2015; Kim i Butler, 2014) te odgovoriti na sve veću potražnju turista (Kužnik i Veble, 2018). S druge strane, ekonomske koristi mogu stvoriti i pretjeranu ovisnost o turizmu, uz nazadovanje drugih industrija (Wang i sur., 2017).

Na primjeru resursa mračnoga turizma utemeljenom na oružanom društvenom sukobu lokalna zajednica određene nacije smatra poželjnim posjećivanje koje čuva sjećanja i nacionalnu baštinu, educira o tragičnom događaju te jača nacionalni identitet (Chen i sur., 2017; Šuligoj, 2017). Čuvanje sjećanja na tragični događaj ugroženo je kada je upravljanje relevantnom baštinom pretjerano fokusirano na zadovoljavanje potreba turista. Turistički sadržaji mogu narušiti identitet lokaliteta (Wang i sur., 2017). Prema mišljenju lokalne zajednice, upravo su komercijalni interesi u razvoju mračnoga turizma srž problema denotacije ovog oblika turizma, dovode do nepoštovanja turista spram baštine tragičnoga događaja te podupiru nepoželjnu senzaciju tragičnoga događaja (Šuligoj, 2017; Wang i sur., 2017; Chen i sur., 2017; Seaton, 2009). Senzacionalnost i trivijalnost tragičnoga događaja nastaju kao posljedica upravljanja koje narušava autentičnost lokaliteta te u većoj mjeri zadovoljava interese turista nego interese lokalne zajednice (Wang i sur., 2017; Light, 2017). Tomu pridonosi i snimanje fotografija baštine tragičnih događaja, što turistima obilno čine (Martini i Minca, 2018; Wright i Sharpley, 2016). Lokalna zajednica frustrirana je razvojem mračnoga turizma u kojem lokalitet postaje kazalište smrti, a njezina patnja turistička atrakcija (Masanti, 2016; Wright i Sharpley, 2016; Kim i

Butler, 2014; Yankovska i Hannam, 2013; Seaton, 2009). U određenim kulturama posjećivanje lokaliteta tragedije i smrti predstavlja tabu, a objektiviziranje lokalne zajednice smatra se neprihvatljivim (Masanti, 2016).

Edukacija posjetitelja posebno je važna kao oblik informiranja širega društva o nepravdi koja je zadesila lokalnu zajednicu kada je predmet turističke valorizacije baština zločina koji nije bio počinjen s njezine strane (Kim i Butler, 2014). Kada se ne iznose istinite činjenice o tragediji i njezinu oporavku, lokalna zajednica nije zadovoljna implikacijama razvoja mračnoga turizma (Martini i Minca, 2018; Drvenkar i sur., 2015). Budući da je turizam često pokretač gospodarskog razvoja i ekonomskog oporavka stradaloga područja, u svrhu privlačenja turista državna tijela u upravljanju lokalnim turističkim razvojem ponekad zanemaruju interese lokalne zajednice i promoviraju oporavak za koji lokalna zajednica smatra da je izostao (Martini i Minca, 2018; Sharpley, 2009).

Lokalna je zajednica zabrinuta jer se premalo napora ulaže u revitalizaciju stradaloga lokaliteta (Wright i Sharpley, 2016). Kada se prostor lokalne zajednice vrednuje kroz mračni turizam, treba sačuvati njegov identitet (Chen i sur., 2017), na što je posebno osjetljiv segment lokalne zajednice koji je u većoj mjeri osjetio posljedice stradanja (Chen i sur., 2017). Drugim riječima, dio lokalne zajednice koji nije svjedočio i nije bio uključen u tragični događaj skloniji je njegovu prihvaćanju, dok se lokalna zajednica koja baštinu tragičnoga događaja ne smatra dijelom svojeg identiteta opire njegovu razvoju (Wang i Lou, 2017; Šuligoj, 2016; Kim i Butler, 2014).

Uz skromno obnavljanje stradaloga lokaliteta, nedostaci razvoja mračnoga turizma očituju se u propustima upravljanja baštinom tragičnoga događaja kada strategije razvoja turizma nisu obznanjene lokalnoj zajednici (Wright i Sharpley, 2016). Na taj način ona nema priliku formirati stav o tome je li odabrana strategija prihvatljiva, odnosno treba li uopće resurse tragičnoga događaja turistički vrednovati.

Iskustva lokalne zajednice na lokalitetima s resursima mračnoga turizma često su emotivna. Njezine emocije mogu biti pomiješane – prvotno se javljaju tuga, ljutnja i frustracija zbog tragičnoga događaja, nakon toga slijede pozitivne emocije. Budi se nada, zahvalnost i olakšanje zbog suočavanja s posljedicama tragičnoga događaja te osvješćivanje da je nesreća preživljena (Prayag, 2016). Negativne emocije česte su kod tragičnih događaja čija baština podsjeća na otvorene rane, a njezini baštinici nisu imali dovoljno vremena da rane zacijele (Kužnik i Veble, 2018). Percepcija lokalne zajednice da mračni turizam pomaže u svladavanju boli kada se patnja dijeli s turistima prednost je razvoja mračnoga turizma (Martini i Minca, 2018; Kim i Butler, 2014; Yankovska i Hannam, 2013).

Mogućnosti prihvaćanja razvoja mračnoga turizma od strane lokalne zajednice

Uklanjanjem ili ublažavanjem nedostatka s aspekta ponude (upravljanje resursima mračnoga turizma) i potražnje (upravljanje posjećivanjem lokaliteta) može se očekivati veća sklonost prihvaćanju mračnoga turizma od lokalne zajednice. Destinacijski menadžment može olakšati lokalnoj zajednici prihvaćanje mračnoga turizma kada je osvještava o činjenici da baština tragičnoga događaja čini turističke resurse, educira o pozitivnim implikacijama koje joj ovaj oblik turizma može ponuditi te o mogućnostima njezina uključivanja u upravljanje razvojem mračnoga turizma (Cornell i sur., 2019; Šuligoj, 2016). Lokalna zajednica spremnija je poduprijeti razvoj mračnoga turizma koji poštuje žrtve tragedije i uvažava njezinu osjetljivost prema resursima koji se turistički vrednuju (Kužnik i Veble, 2018; Martini i Minca, 2018; Drvenkar i sur., 2015; Kim i Butler, 2014).

Lokalna bi zajednica sama trebala odabrati ciljeve koje želi ostvariti kroz mračni turizam (Chen i sur., 2017; Wang i sur., 2017; Wright i Sharpley, 2016; Kim i Butler, 2014), a spremnija je prihvatiti razvoj onih strategija mračnoga turizma koje su usklađene s njezinom percepcijom doživljaja prostora i tragičnoga događaja. Ekonomske koristi od mračnoga turizma vrlo su važne da lokalna zajednica podrži njegov razvoj (Prayag i sur., 2018; Wright i Sharpley, 2016; Podoshen i sur., 2015; Kim i Butler, 2014).

Za pojedine lokalitete kritizira se *mračni turizam* kao koncept te se predlažu drugi oblici koji u većoj mjeri ističu komemorativne i edukativne elemente u valorizaciji lokaliteta baštine tragičnoga događaja (Šuligoj, 2016). Edukativni oblik turizma baštine tragičnoga događaja sprečava naglašavanje senzacije tragedije (Prayag i sur., 2018; Chen i sur., 2017; Kim i Butler, 2014), kako bi turisti s poštovanjem pristupili tom lokalitetu te u manjoj mjeri objektivizirali lokalnu zajednicu (Wright i Sharpley, 2016; Kim i Butler, 2014). Isto tako, turistima je važno osvijestiti važnost očuvanja prirode i zdravlja, što je posebno naglašeno u primjeru posjećivanja grada Černobila, gdje je nuklearna katastrofa ostavila teške zdravstvene posljedice (Wang i sur., 2017; Yankovska i Hannam, 2013). Lokalna zajednica spremnija je poduprijeti razvoj mračnoga turizma koji adekvatno educira turiste o tragičnom događaju i načinu ophođenja prema tim događajima (Prayag i sur., 2018).

Uz veći vremenski odmak od tragičnoga događaja, lokalna je zajednica sklonija poduprijeti razvoj mračnoga turizma (Kužnik i Veble, 2018). Prisjećanje svjedoka na razdoblje u kojem su članovi obitelji stradali ili je imovina uništena često pobuđuje negativne emocije koje se mogu prenijeti i na nove generacije. Nakon tragičnoga događaja lokalna se zajednica

postupno oporavlja, a za očuvanje sjećanja grade se spomenici žrtvama ili se održavaju komemorativne aktivnosti koje su dio turističkih resursa mračnoga turizma (Bajuk Senčar, 2018). Vremenski odmak od tragičnoga događaja ponekad je potreban kako bi se turistima pružio osjećaj sigurnosti od novih nedaća u prostoru te osigurala fizička dostupnost lokaliteta, odgovarajuća signalizacija i druga turistička infrastruktura koja omogućuje duži boravak na lokalitetu (Mansfeld i Korman, 2015; Kim i Butler, 2014).

Prikladna interpretacija tragičnoga događaja u mračnom turizmu omogućuje dijeljenje patnje lokalne zajednice s posjetiteljima (Prayag, 2016; Kim i Butler, 2014). Tako se može potaknuti prijeko potrebno pozitivno razmišljanje među pripadnicima lokalne zajednice, što olakšava oporavak od tragedije i dublje razumijevanje životnih vrijednosti (Kužnik i Veble, 2018; Chen i sur., 2017). Mračni turizam može pomoći lokalnoj zajednici u osvješćivanju i poticanju međukulturnog razumijevanja, kako bi se stradala manjina lakše integrirala u širu zajednicu, te u nužnoj transformaciji društva, koje nastoji spriječiti ratna stradanja u budućnosti (Masanti, 2016; Podoshen i sur., 2015). Promoviranje nade u bolju budućnost u pojedinim je kulturama jedina prihvatljiva opcija razvoja mračnoga turizma (Wang i Lou, 2017; Masanti, 2016; Prayag, 2016), a može se postići i isticanjem revitalizacije stradalog lokaliteta (Chen i sur., 2017). Koristi od turizma trebala bi imati lokalna zajednica koja boravi na prostoru odvijanja turističkih aktivnosti i baštini resurse mračnoga turizma (Podoshen i sur., 2015). Mračni turizam često se odvija u prostoru koji nije potpuno oporavljen od tragičnih događaja, a ovaj oblik turizma ostvaruje svoj puni potencijal tek kada lokalnoj zajednici omogućući prijeko potreban napredak u ekonomskom, sociokulturnom i ekološkom smislu.

ZAKLJUČAK

Usprkos osjetnom znanstvenom interesu, teorija mračnoga turizma krhka je. Rad pridonosi osnovama razumijevanja odnosa lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma sistematizacijom novih znanstvenih spoznaja, koje se temelje na primjerima prakse mračnoga turizma te čvršćim teorijskim okvirima općega turizma. Početni koraci prema prihvatljivom razvoju mračnoga turizma za lokalnu zajednicu uključuju: (1) denotaciju mjesta kao osjetljivog za lokalnu zajednicu, (2) primarno istraživanje stavova lokalne zajednice o njegovu razvoju i strategijama razvoja te (3) njihovo uključivanje u planiranje razvoja. Svaka baština valorizirana mračnim turizmom uvjetovana je povijesnim, zemljopisnim i kulturnim kontekstom. Prihvatanje ili odbijanje mračnoga turizma od lokalne zajednice posljedica je percipiranih ekonomskih i humanis-

tičkih promjena te promjena u okolišu koje donosi njegov razvoj. Kroz revitalizaciju stradaloga lokaliteta, prikladnost interpretacije događaja, edukativnu funkciju mračnoga turizma te odgovarajuću uključenost lokalne zajednice u proces odlučivanja o njegovu razvoju, strategije razvoja mračnoga turizma mogu se optimizirati u skladu s percepcijom lokalne zajednice o tragičnom događaju. Turisti u mračnom turizmu, ako poštuju osjetljivost i interese lokalne zajednice, imaju priliku dublje razumjeti tragične događaje i njihove posljedice te bolni proces oporavka, što potiče njihov osobni rast i promjene u shvaćanju života, stoga ovaj rad ima i šire društvene koristi.

Navedeni zaključci mogu pridonijeti i upravljanju mračnim turizmom u praksi jer upućuju na podizanje svijesti menadžmenta i lokalne zajednice o pronalaženju konsenzusa oko turističke valorizacije resursa mračnoga turizma. Viši stupanj svijesti menadžmenta i lokalne zajednice (kao i svih drugih dionika u turizmu) može uvelike pridonijeti učinkovitijem upravljanju i zadovoljavajućim rezultatima turizma time što podiže stupanj organiziranosti unutar sustava toga specifičnog oblika turizma.

Ovaj rad ima nekoliko ograničenja. Metodološka ograničenja odnose se na prezentiranje spoznaja nastalih analizom referentne literature isključivo dostupne na engleskom jeziku i predložene citatnim bazama *SCOPUS* i *WOS*, dok su svi drugi jezici i druge citatne baze koje daju uvid u istraživanje ove tematike bile isključene.

Druga ograničenja bila su nezaobilazna, a proizlaze iz manjkava korpusa relevantne literature i nepostojanja konsenzusa o denotaciji konstrukta mračnoga turizma i lokalne zajednice te kategorija koje objašnjavaju odnos lokalne zajednice prema razvoju mračnoga turizma (o tome svjedoče i drugi istraživači ove tematike, primjerice Light, 2017; Šuligoj, 2016; Dredge i Hales, 2012). Razumijevanje odnosa lokalne zajednice prema turizmu utemeljenom na baštini tragičnih događaja u ovom je radu promatrano isključivo kroz mračni turizam, zanemarivanjem (1) u literaturi manje zastupljenih, sličnih oblika turizma te (2) spoznaja drugih interdisciplinarnih obrazovnih područja, poput mirovnih studija i kulturologije, koja objašnjava i diskurs kolektivne svijesti i memorije. U većini slučajeva lokalna se zajednica smatrala homogenom u svojim stavovima prema mračnom turizmu, dok je ona u stvarnosti često podijeljena, što je posebno zanimljivo istraživati u multietničkim zajednicama čije su razlike dovele do sukoba koji je predmet turističke valorizacije. Nadalje, rad nije raspravljao o razlikama među stavovima lokalne zajednice o (1) vremenskom i prostornom odmaku od tragičnoga događaja,

(2) raznim oblicima baštine prirodnih katastrofa i onima koje su posljedica društvenoga sukoba, (3) potencijalnom razvoju mračnoga turizma i percipiranih implikacija razvoja mračnoga turizma. Isto tako, moguće je da se interesi lokalne zajednice prema mračnom turizmu oblikuju i kroz interakciju s drugim (lokalnim) dionicima, kao što su vladine institucije (različitih razina), upravitelji turističkih atrakcija, privatni sektor, turisti raznih profila, mediji i drugi, što je tek djelomično bilo u žarištu rasprave.

Ipak, navedena ograničenja nisu ugrozila ostvarivanje svrhe rada. Predlaže se buduće istraživanje problematike uz primjenu teorijskih okvira održivoga turizma u dva smjera: empiričkim istraživanjima i pregledima literature o odnosu lokalne zajednice prema mračnom turizmu, pri čemu se istražuju razlike između: (1) stavova raznih grupa dionika u destinaciji i (2) mračnoga turizma utemeljenog na baštini prirodnih katastrofa i specifičnostima pojedinih društvenih sukoba i lokaliteta. Spoznaje ovog rada mogu poslužiti kao osnova u predloženim istraživanjima te pridonijeti stvaranju smjernica održivoga razvoja mračnoga turizma vođenog interesima lokalne zajednice.

LITERATURA

- Ashworth, G. (2002). Holocaust tourism: The experience of Krakow-Kazimierz. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 11(4), 363–367. <https://doi.org/10.1080/10382040208667504>
- Bajuk Senčar, T. (2018). From the hinterland: Commemorating the centenary of World War I in Bohinj. *Folklore*, 73, 47–66. <https://doi.org/10.7592/FEJF2018.73.bajuk>
- Baker, D., Taylor, M. i Jiang, L. (2019). Local residents' attitudes toward the impacts of tourism development in the Caribbean nation of St. Kitts & Nevis. *Journal of Tourism – Studies and Research in Tourism*, 28. <https://www.researchgate.net/publication/338435503>
- Biloslavo, R. i Rusjan, R. (2018). Identifikacija dualnosti na području managementa. U R. Biloslavo i R. Rusjan (Ur.), *Strateške dualnosti v teoriji in praksi management* (str. 27–37). Založba Univerze na Primorskem. <https://doi.org/10.26493/978-961-7055-34-4>
- Butler, R. i Suntikul, W. (2013). Tourism and war: An ill wind? U R. Butler i W. Suntikul (Ur.), *Tourism and War* (str. 1–11). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203107706>
- Chen, S., Wang, S. i Xu, H. (2017). Influence of place identity on residents' attitudes to dark tourism. *Journal of China Tourism Research*, 13(4), 338–356. <https://doi.org/10.1080/19388160.2017.1401023>
- Cornell, D. A. V., Tugade, L. O. i Perez, A. J. (2019). The bright side of dark tourism in Baguio city: Understanding its impact to the stakeholders. *Journal of Tourism & Development*, 31, 61–76. <http://each.usp.br/turismo/publicacoesdeturismo/ref.php?id=49892>

Dolenec, S. i Vodeb, K. (2020). State of Art: Održivo upravljanje mračnim turizmom prema teoriji dionika. *Notitia – časopis za ekonomske, poslovne i društvene teme*, 6(1), 25–38. <https://doi.org/10.32676/n.6.1.3>

Dredge, D. i Hales, R. (2012). Community case study research. U L. Dwyer, A. Gill i N. Seetaram (Ur.), *Handbook of research methods in tourism* (str. 417–437). Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781781001295.00029>

Drvenkar, N., Banožić, M. i Živić, D. (2015). Development of memorial tourism as a new concept – possibilities and restrictions. *Tourism and Hospitality Management*, 21(1), 63–77. <https://doi.org/10.20867/thm.21.1.5>

Franch, M., Irimias, A. i Buffa, F. (2016). Place identity and war heritage: Managerial challenges in tourism development in Trentino and Alto Adige/Südtirol. *Place Branding and Public Diplomacy*, 13(2), 119–135. <https://doi.org/10.1057/s41254-016-0019-5>

Frederiksen, L. i Phelps, S. F. (2020). What is a literature review? U L. Frederiksen i S. F. Phelps (Ur.), *Literature review for education and nursing graduate students* (str. 17–36). Rebus Community. <https://press.rebus.community/literaturereviewseidunursing/>

Frew, E. (2018). Exhibiting death and disaster: Museological perspectives. U P. R. Stone (Ur.), *The Palgrave handbook of dark tourism studies* (str. 693–703). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-47566-4_28

Hannam, K. i Knox, D. (2010). Tourism and the past. U K. Hannam i D. Knox (Ur.), *Understanding tourism: A critical introduction* (str. 141–158). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781446288528>

Hartmann, R., Lennon, J., Reynolds, D. P., Rice, A., Rosenbaum, A. T. i Stone, P. R. (2018). The history of dark tourism. *Journal of Tourism History*, 10(3), 269–295. <https://doi.org/10.1080/1755182X.2018.1545394>

Kilipiris, F. (2005). Sustainable tourism development and local community involvement. *Tourism and Hospitality Management*, 11(2), 27–39. <https://doi.org/10.20867/thm.11.2.3>

Kim, S. i Butler, G. (2014). Local community perspectives towards dark tourism development: The case of Snowtown, South Australia. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 13(1), 78–89. <https://doi.org/10.1080/14766825.2014.918621>

Kužnik, L. i Veble, N. (2018). Into the dark – dark stories in the cities of Brežice and Krško in Slovenia as a basis for the future dark tourism products. *International Journal of Tourism Cities*, 4(1), 40–53. <https://doi.org/10.1108/IJTC-05-2017-0031>

Lennon, J. i Foley, M. (2002). Dark tourism: The attraction of death and disaster. *Annals of Tourism Research*, 29(4), 1188–1189. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00015-4](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00015-4)

Light, D. (2017). Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism. *Tourism Management*, 61, 275–301. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.01.011>

Lim, J.-E. i Lee, H. R. (2020). Living as residents in a tourist destination: A phenomenological approach. *Sustainability*, 12(5), 1–12. <https://doi.org/10.3390/su12051836>

Magaš, D. i Zadel, Z. (2018). Turizam i globalni procesi. U D. Magaš, K. Vodeb i Z. Zadel (Ur.), *Menadžment turističke organizacije i destinacije* (str. 1–45). Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu.

Mansfeld, Y. i Korman, T. (2015). Between war and peace: Conflict heritage tourism along three Israeli border areas. *Tourism Geographies*, 17(3), 437–460. <https://doi.org/10.1080/14616688.2015.1036916>

Martini, A. i Buda, D. M. (2018). Dark tourism and affect: Framing places of death and disaster. *Current Issues in Tourism*, 23(6), 679–692. <https://doi.org/10.1080/13683500.2018.1518972>

Martini, A. i Minca, C. (2018). Affective dark tourism encounters: Rikuzentakata after the 2011 Great East Japan Disaster. *Social & Cultural Geography*. <https://doi.org/10.1080/14649365.2018.1550804>

Masanti, M. (2016). Understanding dark tourism acceptance in Southeast Asia: The case of WWII Sandakan–Ranau death march, Sabah, Malaysia. U P. Mandal i J. Vong (Ur.), *Development of tourism and the hospitality industry in Southeast Asia. Managing the Asian century* (str. 113–125). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-287-606-5_8

Muganda, M., Sirima A. i Ezra, P. (2013). The role of local communities in tourism development: Grassroots perspectives from Tanzania. *Journal of Human Ecology (Delhi, India)*, 41(1), 53–66. <https://doi.org/10.1080/09709274.2013.11906553>

Poade, D. M. (2017). Chapter One – Introduction. U D. M. Poade (Ur.), *The business of dark tourism: The management of dark tourism visitor sites and attractions with special reference to innovation* (str. 1–11). University of Exeter.

Podoshen, J. S., Hunt, J. M. i Andrzejewski, S. A. (2015). Attribution processes in cross-cultural heritage tourism. *Journal of International Consumer Marketing*, 27(2), 123–136. <https://doi.org/10.1080/08961530.2014.987419>

Prayag, G. (2016). It's not all dark!: Christchurch residents' emotions and coping strategies with dark tourism sites. U C. M. Hall, S. Malinen, R. Vosslander i R. Wordsworth (Ur.), *Business and post-disaster management* (str. 155–167). Routledge.

Prayag, G., Suntikul, W. i Agyeiwaah, E. (2018). Domestic tourists to Elmina Castle, Ghana: Motivation, tourism impacts, place attachment, and satisfaction. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(12), 2053–2070. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1529769>

Pung, J. M., Gnoth, J. i Del Chiappa, G. (2020). Tourist transformation: Towards a conceptual model. *Annals of Tourism Research*, 81, 102885. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2020.102885>

Rocco, T. S. i Plakhotnik, M. S. (2009). Literature reviews, conceptual frameworks, and theoretical frameworks: Terms, functions, and distinctions. *Human Resource Development Review*, 8(1), 120–130. <https://doi.org/10.1177/1534484309332617>

Rudan, E. (2012). Razvojne perspektive kreativnoga turizma Hrvatske. *Ekonomika misao i praksa*, (2), 713–730. <https://hrcaak.srce.hr/94173>

Seaton, T. (2009). Purposeful otherness: Approaches to the management of thanatourism. U R. Sharpley i P. R. Stone (Ur.), *The darker side*

of travel: The theory and practice of dark tourism (str. 75–108). Channel View Publication. <https://doi.org/10.21832/9781845411169-006>

Sharpley, R. (2009). Dark tourism and political ideology: Towards a governance model. U R. Sharpley i P. R. Stone (Ur.), *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism* (str. 145–163). Channel View Publication. <https://doi.org/10.21832/9781845411169>

Stone, P. R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism*, 54(2), 145–160. <https://www.researchgate.net/publication/281996898>

Stublić, H. i Samovojska, R. (2018). Uvod u problematiku komodifikacije teške baštine. *Studia ethnologica Croatica*, 30(1), 279–293. <https://doi.org/10.17234/SEC.30.9>

Šuligoj, M. (2016). Memories of war and warfare tourism in Croatia. *Annales – Anali za Istrske in Mediteranske Studije – Series Historia et Sociologia*, 26(2), 259–270. <https://doi.org/10.19233.ASHS.2016.20>

Šuligoj, M. (2017). Warfare tourism: An opportunity for Croatia? *Economic Research-Ekonomska istraživanja*, 30(1), 439–452. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2017.1305800>

Šuligoj, M. (2019). Dark events of the Istrian countryside: An electronic media Perspective. *Academica Turistica*, 12(2), 121–132. <https://doi.org/10.26493/2335-4194.12.121-132>

Šuligoj, M. i De Luca, K. (2019). Raziskovanje temačnega turizma: Metodološki pristopi in raziskovalne perspektive. *Glasnik Slovenskega Etnološkega Društva*, 59(2), 80–91.

Tang, Y. (2018). Dark tourism to seismic memorial sites. U P. R. Stone (Ur.), *The Palgrave handbook of tourism studies* (str. 423–441). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-47566-4_18

Vodeb, K. (2018). Upravljanje sustavom turističke destinacije. U D. Magaš, K. Vodeb i Z. Zadel (Ur.), *Menadžment turističke organizacije i destinacije* (str. 46–69). Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu.

Wang, J. i Lou, X. (2017). Resident perception of dark tourism impact: The case of Beichuan County, China. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 16(5), 463–481. <https://doi.org/10.1080/14766825.2017.1345918>

Wang, S., Chen, S. i Xu, H. (2017). Resident attitudes towards dark tourism, a perspective of place-based identity motives. *Current Issues in Tourism*, 22(13), 1601–1616. <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1390553>

Wright, D. i Sharpley, R. (2016). Local community perceptions of disaster tourism: The case of L'Aquila, Italy. *Current Issues in Tourism*, 21(14), 1569–1585. <https://doi.org/10.1080/13683500.2016.1157141>

Yankovska, G. i Hannam, K. (2013). Dark and toxic tourism in the Chernobyl exclusion zone. *Current Issues in Tourism*, 17(10), 929–939. <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.820260>

Žuvela, J. (2019). Velolučka gastronomija od tradicije do suvremenosti. *Lanterna: časopis za kulturu*, (3), 35–43. <https://hrcak.srce.hr/235978>

The Relationship of the Local Community and Dark Tourism Development

Sanja DOLENEC

Faculty of Economics and Tourism "Dr. Mijo Mirković",
Juraj Dobrila University of Pula, Pula, Croatia

Ksenija VODEB

Faculty of Tourism Studies – Turistica,
University of Primorska, Portorož, Slovenia

The attitudes of local communities towards the development of dark tourism are still underexplored. This thorough analysis of the scientific knowledge available in renowned databases in the period from 2013 to 2019 aims at explaining the role of local communities in dark tourism, the advantages and disadvantages of its development, and the understanding of the conditions needed for its acceptance and support. The analysis has determined that every practice of dark tourism is conditioned by the context within which it was created, and that it has economic, socio-cultural and environmental advantages and disadvantages. The support of the local community for the development of dark tourism is crucial for its continuous existence, and it can depend on the management strategies and the benefits that dark tourism provides. The research results contribute to the corpus of literature, and may inform strategic guidelines for dark tourism management, as well as benefit the wider community through awareness of the necessity of prevention of tragic events. Further research on the topic should create management strategies of dark tourism that are acceptable to local communities.

Keywords: dark tourism, local community, tourism resources, tourism development

Međunarodna licenca / International License:
Imenovanje-Nekomercijalno / Attribution-NonCommercial